

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ДЕТЕРМІНАНТИ АНТИМОНОПОЛЬНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВЗАЄМОВІДНОСИН СУБ'ЄКТІВ РИНКУ ЕЛЕКТРИЧНОЇ ЕНЕРГІЇ

© 2018 КОЛЕСНІЧЕНКО А. С.

УДК 338.242.4

JEL Classification: K21; Q43

Колесніченко А. С.

Інституціональні детермінанти антимонопольного регулювання взаємовідносин суб'єктів ринку електричної енергії

У статті проаналізовано, що в сучасних умовах господарювання концентрація великих бізнес-структур сектора генерації енергоринку України, викривляючи проблеми демонополізації сутності взаємовідносин суб'єктів галузі, ґрунтується на інституціональній природі детермінант антимонопольного регулювання. До ключових завдань антимонопольних органів належить визначення монополіста на ринку та розробка адекватних дієвих заходів, спрямованих на регулювання його діяльності та взаємовідносин з іншими суб'єктами ринку на паритетних засадах. З огляду на це, формування критеріїв домінування, при використанні різних індексів і параметрів, відіграє важливу роль у провадженні інституціональних важелів регулювання. Здійснення порівняльного аналізу результатів застосування критерію домінування й індексу Герфіндаля-Грешмана на прикладі суб'єктів сектора генерації ринку електричної енергії дозволяє зробити висновок, що підхід до розробки системи антимонопольних важелів має бути зваженим і ґрунтовним, з урахуванням комплексного бачення детермінант, які беруть участь у визначенні ступеня конкретності ринку та формують інституціональні передумови для побудови конкурентної моделі взаємовідносин учасників такого ринку.

Ключові слова: концентрація, антимонопольне регулювання, взаємовідносини суб'єктів ринку електричної енергії, інституціоналізм.

Рис.: 3. **Табл.:** 3. **Формул:** 2. **Бібл.:** 17.

Колесніченко Анастасія Сергіївна – асистент кафедри економічного аналізу та обліку, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» (вул. Кирпичова, 2, Харків, 61002, Україна)

E-mail: anastasihpi@gmail.com

УДК 338.242.4

JEL Classification: K21; Q43

UDC 338.242.4

JEL Classification: K21; Q43

Колесніченко А. С. Институциональные детерминанты антимонопольного регулирования взаимоотношений субъектов рынка электрической энергии

В статье проанализировано, что в современных условиях хозяйствования концентрация крупных бизнес-структур сектора генерации энергорынка Украины, выявляя проблемы демонополизации сущности взаимоотношений субъектов отрасли, основывается на институциональной природе детерминант антимонопольного регулирования. К ключевым задачам антимонопольных органов относится определение монополиста на рынке и разработка адекватных действенных мер, направленных на регулирование его функционирования и взаимоотношений с другими субъектами рынка на паритетных началах. Учитывая это, формирование критериев доминирования, с использованием различных индексов и параметров, играет важную роль в производстве институциональных рычагов регулирования. Осуществление сравнительного анализа результатов применения критерия доминирования и индекса Герфиндаля-Грешмана на примере субъектов сектора генерации рынка электрической энергии позволяет сделать вывод, что подход к разработке системы антимонопольных рычагов должен быть взвешенным и обоснованным, с учетом комплексного видения детерминант, которые участвуют в определении степени конкретности рынка и формируют институциональные предпосылки для построения конкурентной модели взаимоотношений участников такого рынка.

Ключевые слова: концентрация, антимонопольное регулирование, взаимоотношения субъектов рынка электрической энергии, институционализм.

Рис.: 3. **Табл.:** 3. **Формул:** 2. **Библ.:** 17.

Колесніченко Анастасія Сергеевна – асистент кафедри економічного аналізу та учета, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» (ул. Кирпичева, 2, Харьков, 61002, Украина)

E-mail: anastasihpi@gmail.com

Koliesnichenko A. S. Institutional Determinants of Antimonopoly Regulation of Relationships among Entities in the Electricity Market

The analysis carried out in the article shows that under present economic conditions the concentration of large business structures in the generation sector of the energy market in Ukraine, revealing the problems of demopolization of the essence of relationships among the entities in the industry, is based on the institutional nature of determinants of antimonopoly regulation. The key tasks of the antimonopoly bodies include the definition of a monopolist in a market and the development of adequate effective measures aimed at regulating its functioning and relationships with other market entities on a parity basis. Given this, the formation of dominance criteria with the help of different indices and parameters plays an important role in the production of institutional levers of regulation. The comparative analysis of the results of applying the dominance criterion and the Herfindahl-Hirschman index, using the example of entities in the generation sector of the electricity market, allows to conclude that the approach to developing an antimonopoly leverage should be weighed and justified, with regard to the complex vision of the determinants that are used in measuring the degree of market specificity and form institutional prerequisites for building a competitive model of relationships among participants in the market.

Keywords: concentration, antimonopoly regulation, relationships among entities in the electricity market, institutionalism.

Fig.: 3. **Tbl.:** 3. **Formulae:** 2. **Bibl.:** 17.

Koliesnichenko Anastasiia S. – Assistant of the Department of Economic Analysis and Accounting, National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute» (2 Kyrpychova Str., Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: anastasihpi@gmail.com

Постановка проблеми. Якісний стрибок у рівні централізації капіталу й концентрації виробництва, обумовивши створення трестів, синдикатів і концернів, став причиною монополізації цілих галузей економіки. На хвилі розквіту інституціонального вчення, яка припала на рубіж XIX–XX ст., висувається концепція впровадження коригуючого ринкового механізму, в обрамленні позаринкових форм координації економічної діяльності й розподілу ресурсів із залученням важелів державної політики [5, с. 38]. При цьому алокація ресурсів розглядається як функція не ринку, а структури влади, що діє через нього [10, с. 132–133].

Антимонопольне регулювання представляє відносно новий вектор інституціональної політики державної розбудови. На відміну від американського та європейсько-

го, антимонопольне законодавство нашої країни, зокрема, як і для держав пострадянського простору, не має великої передісторії. При цьому строк його існування сумірний періоду проведення ринкових реформ.

За 9 місяців 2017 р. частка державного сектора у складі економіки склала 14,5 %, зокрема, за позицією постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря – 37,3 %. Питома вага кількості суб'єктів господарювання державного сектора економіки за цими параметрами склала 6,6 % і 6,7 % відповідно [3]. Так, динаміка коливання питомої ваги держави у сфері постачання електричної енергії свідчить про помітне падіння державної частки протягом останніх трьох років (рис. 1). Тобто за цим показником рівень конкуренції на ринку електроенергії має тенденцію до зростання.

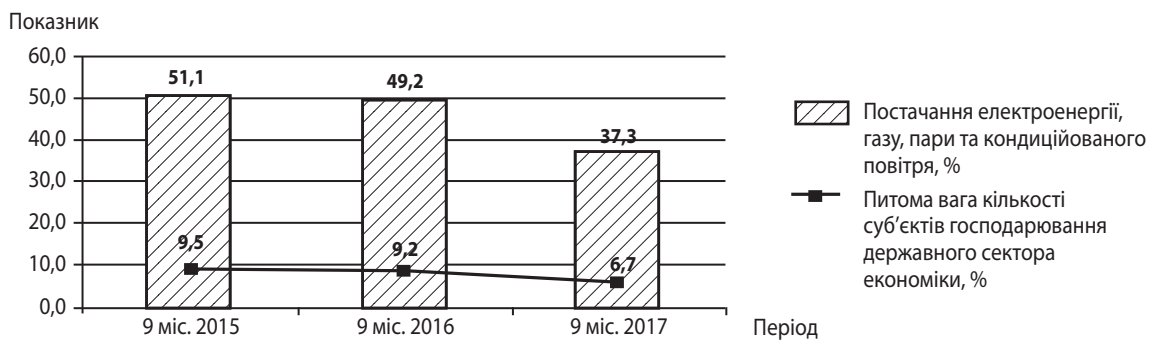

Рис. 1. Питома вага державного сектора економіки і суб'єктів господарювання за складовою «постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря»

Джерело: сформовано автором на основі [3]

Аналіз та оцінка стану конкурентного середовища на будь-якому товарному ринку виступають невід'ємною частиною реалізації функцій державного регулювання та контролю економічної концентрації, залишаючись для антимонопольних органів ключовим критерієм прийняття рішення щодо конкурентного або антиконкурентного характеру заходів у межах економічної концентрації [6, с. 377]. Ринок електричної енергії відіграє одну з найважливіших ролей у цьому контексті, що обумовлено наявністю у нього особливих ознак, властивих товарному ринку.

Інституціональна функція держави щодо регулювання ступеня економічної концентрації у вигляді її різноманітних проявів і форм сфокусована на двох напрямках: підтримці конкуренції і передбаченні будь-якого суттєвого посилення домінування суб'єктів господарювання на ринку, а також – створенні сприятливих умов для формування великих організацій та об'єднань національного масштабу, оскільки саме вони здатні стимулювати внутрішню конкуренцію та конкурувати з міжнародними компаніями галузі.

Вирішення цих прямо пропорційних завдань є необхідним і знаходиться у площині формування обґрунтованого балансу рішень, які продукуються, а не визначаються шляхом протиставлення [6, с. 377].

Сутнісна відмінність горизонтальних угод від вертикальних і конгломератних полягає в тому, що вони укладаються між суб'єктами, які реалізують взаємозамінні товари. Звертаючись до сфери функціонування електроенергетичних ринків, слід зазначити, що в силу своєї природи, право-

вого статусу учасників угоди, організаційної структури та якісних особливостей електроенергії як товару горизонтальні концентрації на практиці можуть здійснювати значно більш виражений негативний вплив на конкурентну ситуацію, порівняно з негоризонтальними домовленостями.

Все це обумовлює актуальність проблеми визначення ринкової концентрації під впливом інституціональних факторів та інтерпретації цієї економічної категорії з позиції впровадження заходів антимонопольного регулювання, як на теоретичному рівні, так і в практичній площині функціонування ринків електричної енергії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми методології взаємодії держави і ринку, трансформації державних функцій під впливом соціально-економічних чинників та інституціонального розвитку розглядаються протягом останніх десятиліть багатьма вченими, серед них слід назвати: С. В. Афанас'єва [5], М. К. Галабурду [8], М. І. Дибу [8], М. О. Єгорову [6], К. Б. Козлову [7], І. Й. Малога [8], Д. А. Петрова [6] та ін. Зважаючи на фундаментальні дослідження й незаперечний внесок окремих науковців, тематика вивчення побудови конкурентних відносин крізь призму державного регулювання залишається дискусійною і в сучасних умовах функціонування ринків, зокрема, стратегічно важливих для національної безпеки.

Мета статті полягає у розкритті та ґрунтовному аналізі релевантних детермінант інституціоналізму в галузі антимонопольного регулювання взаємовідносин суб'єктів ринку електричної енергії, які формуються на новому витку

розвитку цієї економічної теорії, яка модифікується до ряду спеціалізованих, надаючи більш широкі дослідницькі можливості в практичному вимірі; інтерпретувати концептуальні засади горизонтальної економічної концентрації стосовно інституціональних конфігурацій побудови системи взаємовідносин великих учасників енергоринку в секторі генерації; проаналізувати критерії концентрації на прикладі індексу Герфіндала-Гіршмана та індексу домінування.

Основна частина. Природа сучасних взаємовідносин суб'єктів електроенергетичного ринку не представляється без ґрунтовних інституціональних оцінок і переосмислення ключових детермінант формування системи антимонопольного регулювання у цьому контексті. Це обумовлено тим фактом, що ринок електричної енергії належить до категорії висококонцентрованих ринків, які традиційно виступають сприятливою передумовою для виникнення монополії.

Концепція відомого класика інституціональної школи Дж. Коммонса ґрунтується на провідній ролі «колективної соціальної дії» як механізму підтримки збалансованості соціально-економічної системи і тезисі щодо провідного значення держави в адаптації господарської системи до мінливих умов зовнішнього середовища [9].

Інший родоначальник інституціоналізму, У. Мітчел, виступаючи засновником кон'юнктурно-статистичної течії цієї економічної школи на підґрунті розробленої теорії економічних циклів та прогнозуванні економічного росту, вбачає єдиним механізмом розв'язання соціально-економічних протиріч систему державного регулювання в галузі фінансових і грошово-кредитних факторів у поєднанні з культурним розвитком суспільства.

Ключовою передумовою зародження інституціоналізму виступив перехід від економіки вільної конкуренції до переважно монополістичної, з концентрацією великих виробничих структур. Вказані зміни розпочалися в США і надали поштовх ланцюговим імпульсам відображення в економіках зарубіжних країн [9, с. 33].

Превалюючою ідеологією інституціоналістів, які висвітлювали проблему демонополізації господарського життя, виступав тезис щодо необхідності контролю над великими корпораціями через регулювання конкуренції, на противагу теорії ринкового регулюючого механізму та у доповнення до нього.

Інший погляд відображав ідею деконцентрації та перебудови ринкових структур на основі підтримки інтересів малого та середнього підприємництва. Відповідно до цього підходу великий бізнес розглядався асиметрично до принципів вільної конкуренції та положень доктрини ринкової економіки [9, с. 34].

В цілому інституціоналізм, проходячи тривалий шлях становлення як нового напрямку економічної думки, відтворює прогресивний характер змін у відносинах суб'єктів ринку.

В теорії галузевих ринків інституціоналісти наголошують на значущості структурних факторів. Деякі з них фокусують увагу на традиційному трактуванні галузевої концентрації. Інші, при цьому, роблять акцент на дефініції корпоративної системи й на централізованому приватному або приватно-суспільному секторальному плануванні. Консенсус, досягнутий інституціоналістами, виражається

у визначенні західної економіки досить концентрованою та високоорганізованою. Лінія розбіжностей у поглядах представників класичної інституціональної школи головним чином пролягала на межі між підтримкою впровадження сильного й ефективного антимонопольного законодавства та примусових заходів з метою побудови істинно конкурентної ринкової системи, і з другого боку, – захистом підзвітного державного планування [10, с. 137].

Інституціоналісти пов'язували проблему економічної влади з концентрацією економічної сили на рівні компаній та великих корпорацій, які розглядалися, головним чином, не як представники визначеного ринку, а з позиції осередку фінансових, виробничих, збутових, дослідницьких, управлінських, інформаційних ресурсів. Акумуляція ресурсів може виступати передумовою визначених переваг у конкурентній боротьбі й використовуватися для створення бар'єрів, які перешкоджають чи блокують доступ потенційних конкурентів до відповідних сфер діяльності [7, с. 206].

До ключових завдань антимонопольних органів належить визначення монополіста на ринку та розробка адекватних дієвих заходів, спрямованих на регулювання його діяльності та взаємовідносин з іншими суб'єктами ринку на паритетних засадах.

Відповідно до ст. 12 Закону України «Про захист економічної конкуренції» [2] параметри визначення монополіста (домінуючого) становища суб'єктами господарювання на ринку можна поділити на такі групи (рис. 2):

- критерії, встановлені для індивідуальних суб'єктів ринку;
- критерії, встановлені для варіативних груп суб'єктів ринку;
- додаткові ознаки наявності ринкової влади.

Для визначення часток одного або декількох суб'єктів господарювання, які будуть свідчити про монополістичне положення останніх на ринку, застосовують комплекс показників ринкової концентрації. При цьому на практиці виникає проблема, яка полягає в тому, що традиційні індекси концентрації не забезпечують правдивих ґрунтовних розрахунків. Розглядаючи ситуацію з невеликою кількістю учасників й значною часткою одного з них, в підтвердження факту наявності високої концентрації, необхідно зазначити, що твердження щодо монополізації ринку будуть нести лише припустимий характер. Так, два суб'єкти, за визначених умов, здатні забезпечити рівень конкуренції, що обумовить встановлення цін, близьких до цін конкурентного ринку. Тобто факт наявності ринкової концентрації не містить задовільної інформації [4, с. 6].

У зв'язку з цими обставинами актуалізується питання пошуку показників, які б надавали достовірне підтвердження наявності ринкової влади. Рівень розвитку аналітичного інструментарію дозволяє сформулювати завдання введення до наукового й практичного обороту нових показників, які будуть альтернативними індексу ринкової концентрації. Одним із них виступає критерій ринкового домінування, запропонований в роботі [15].

Сутність використання цього параметра полягає у виключенні необхідності спиратися на поняття «концентрація ринку». На противагу цьому цільовим орієнтиром виступає співвідношення ринкових часток двох найбільших суб'єктів господарювання [4, с. 6].

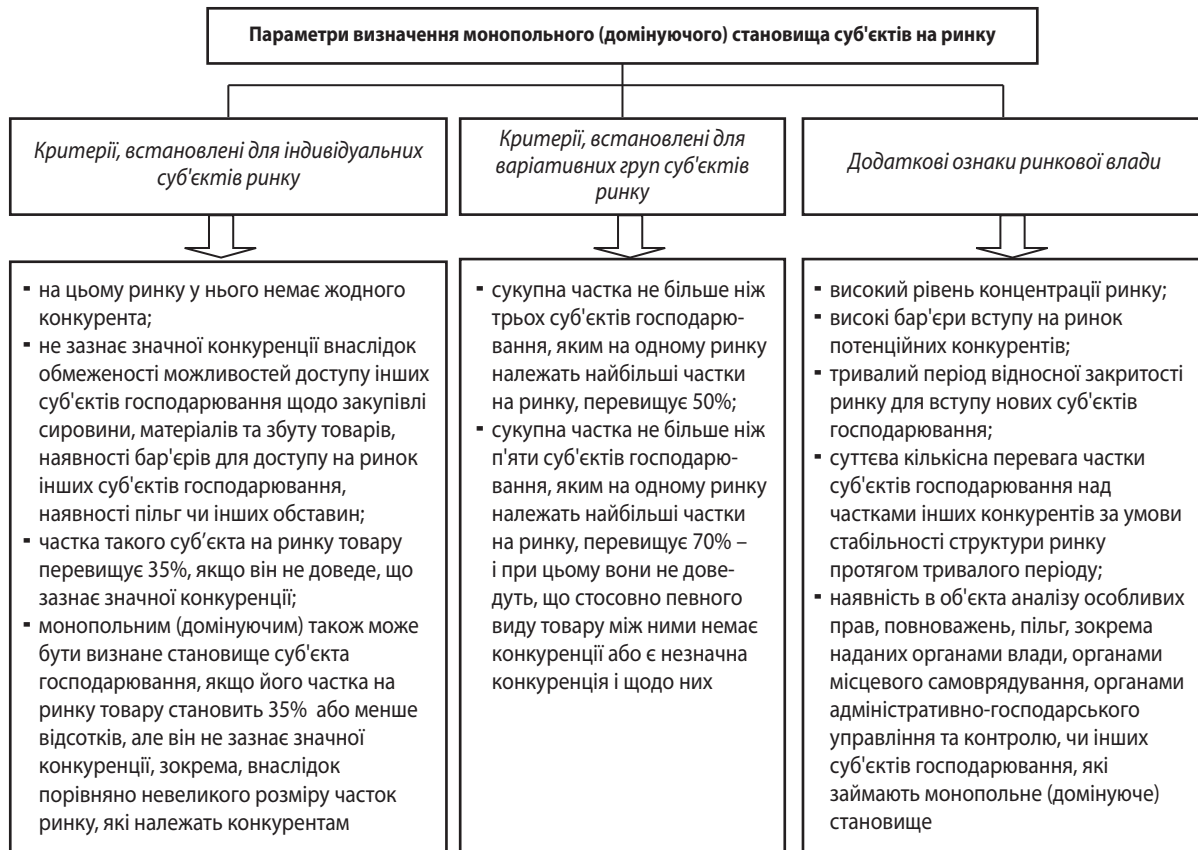

Рис. 2. Групування параметрів визначення монопольного (домінуючого) становища суб'єктів на ринку

Для обґрунтування цінності критерію домінування для дослідження рівня конкуренції на енергоринку України необхідно проаналізувати застосування цього критерію та індексу Герфіндаля-Гіршмана (далі – *HHI*), який традиційно використовується при оцінці концентрації ринку, надаючи порівняльні характеристики.

Вперше індекс Герфіндаля-Гіршмана був використаний у 1940-х роках.

Він визначається як сума квадратів ринкових часток суб'єктів господарювання. Формула розрахунку має такий вигляд (1):

$$HHI = s_1^2 + s_2^2 + \dots + s_N^2, \quad (1)$$

де s_i – частки продажів суб'єктів господарювання в галузі, у %;

N – кількість суб'єктів господарювання.

Частка продажу суб'єктів господарювання визначається як відношення обсягу його продажів до обсягу всіх продажів у галузі.

В ситуації, коли на ринку присутня єдина компанія, що свідчить про фактичну монополію, частка продажів такого економічного агента дорівнюватиме 100 %, індекс *HHI* складе 10 000.

За наявності на ринку N компаній із рівними частками значення індексу *HHI* визначатиметься як: $HHI = \frac{10000}{N}$.

Аналогічно індекс *HHI* може бути розрахований із використанням часток, для яких $0 \leq s_i \leq 1$.

У світовій практиці, зокрема в практиці, яку застосовує Федеральна комісія з регулювання електроенергетики США при перевірці ринкової влади, що базується на рівнях концентрації, ринкова влада менш вірогідна (або може проявлятися виключно на меншому (за обсягом) релевантному ринку або в певний проміжок часу), якщо Індекс Герфіндаля-Гіршмана становить менше 2 500 [1].

Міністерство юстиції США визнало індекс *HHI* показником оцінки концентрації ринку при злиттях. В сьогоденній економічній практиці індекс *HHI* має як позитивні відгуки [11; 17], що підтверджується розповсюдженим використанням цього індикатора, так і характеризується критичними оцінками з боку експертів щодо його застосування.

Серед ключових недоліків індексу *HHI* слід назвати: значну чутливість до визначення ринку; відсутність урахування інших суттєвих характеристик ринку, які здатні впливати на модель антимонопольного регулювання, зокрема: витрати входу на ринок, диференціація товарних продуктів, витратні відмінності тощо [12-14]. Крім цього, залишається нерозкритим питання щодо присутності й обґрунтування зв'язку між категоріями концентрації та домінування, що є особливо важливим в умовах набуття останньою зростаючого значення в сучасному антимонопольному законодавстві, як в національній [2], так і світовій практиці [16].

В роботі [15] наведено метод оцінки ринкового домінування, який не вимагає визначення ступеня концентрації ринку. Відповідно до цього підходу ринкові частки

фіксуються у вигляді індексів, на відміну від розрахунку *ННІ*, який використовує як індекси, так і відсотки.

Припускається, що s_i – частка ринку і суб'єкта господарювання, для $0 \leq s_i \leq 1$. Наступним кроком буде ранжування часток від найбільшої до найменшої: $s_1 \geq s_2 \geq \dots \geq s_N$. Тоді пороговий рівень для визначення домінування розраховуватиметься за формулою (2):

$$s^D = \frac{1}{2} [1 - (s_1 - s_2) (1 - \sum_{i=3}^N s_i)]. \quad (2)$$

Як пропонується, першого суб'єкта господарювання можна називати домінуючим за умови, що на ринку із $N \geq 2$ учасниками розраховане порогове значення s^D , яке є нижчим за ринкову частку суб'єкта, тобто якщо: $s^D < s_1$.

Ідея формування цього критерію обґрунтовується таким чином. Оскільки чим менше частка ринку другої за обсягом компанії, s_2 , тим більше підстав називати компанію s_1 домінуючою, порогове значення s^D зменшується при зростанні різниці $(s_1 - s_2)$. З цього можна зробити висновки, що s^D тим менше, а отже, критерій для визначення домінування буде суворіше, чим більше частка першої компанії відносно її найближчого конкурента. Таким чином, результати дослідження свідчать, що домінуючу позицію визначає не ринкова частка, а відносні величини двох найбільших гравців на ринку.

Крім цього, з рівняння $(1 - \sum_{i=3}^N s_i) = s_1 + s_2$ виходить, що при великому значенні суми ринкових часток двох найбільших компаній критерій для визначення домінування 1-го суб'єкта буде суворішим, оскільки порогове значення s^D зменшується. Це пояснюється тим фактом, що роль суб'єктів, які залишилися поза розрахунків, у підтримці рівня конкуренції стає менш значущою.

Оскільки $(1 - \sum_{i=3}^N s_i) = s_1 + s_2$, то порогове значення може бути виражено через урахування часток двох найбільших компаній: $s^D = \frac{1}{2} [1 - (s_1^2 + s_2^2)]$.

Важливо зауважити, що мінімальне порогове значення буде дорівнювати нульовій відмітці $s^D = 0$ у випадку, якщо компанію 1 вважатимемо монополістом, і як наслідок:

$s_1 = 1$. Максимального порогового значення $s^D = \frac{1}{2}$ буде досягнуто за умови, що $s_1 = s_2$. Ця ситуація означатиме, що два найбільших суб'єкти ринку володіють рівними частками, виключаючи факт присутності домінування на ринку. Розмір проміжку між ринковими частками цих двох суб'єктів матиме пряму залежність із ступенем їх домінування. При цьому близьке значення таких часток на ринку свідчатиме про незначне їх відносне домінування і відповідну ринкову владу. Крім цього, при $s_1 \geq \frac{1}{2}$, коли найбільшій компанії належить більше половини ринку, критерій домінування $s^D < s_1$ буде виконано.

Таким чином, запропонований авторами в роботі [15] підхід до оцінки ринкового домінування мінімізує обсяг необхідної для аналізу інформації, забезпечуючи оптимальність і достатність розрахунків. Крім цього, існує інший аспект, що доводить доцільність застосування розробленого індексу домінування при дослідженні вза-

ємовідносин суб'єктів ринку електроенергії. В роботі [15] до індикатора вводиться змінна, яка означає характеристи-

ку ринку $\gamma > 0$: $s^D = \frac{1}{2} [1 - \gamma (s_1^2 - s_2^2)]$. Параметр γ дозволяє враховувати комплекс системних, структурних, інституціональних факторів, які впливають на формування антимонопольної моделі регулювання учасників ринку та здатні коригувати антимонопольну політику в цілому, серед них: виявлення бар'єрів при вході на ринок, ринкова влада покупців, регулювання тощо. Це обумовлює цінність доданої складової для побудови системи антимонопольних важелів державного регулювання. Чим більше значення параметра γ , тим менше порогове значення. Інтерпретуючи це твердження для фактора входу на ринок, зазначаємо: підвищення бар'єрів при вході обумовлює зменшення порогового значення, за якого суб'єкт господарювання стане домінуючим. При значеннях $0 < \gamma < 1$ порогова межа зростає. Зокрема, це може відбуватися за значної ринкової влади покупців. Необхідно зауважити, що можливість здійснення коригування через введення цього параметра свідчить на користь досліджуваного критерію домінування, порівняно з індексом *ННІ*.

Предметом розрахунку ринкової концентрації в цій статті виступають ринок електричної енергії України та взаємовідносини його суб'єктів. Це пояснюється двома вагомими причинами. З одного боку, енергоринок виконує забезпечувальну функцію для стратегічного об'єкта соціально-економічного розвитку й досягнення національної безпеки. З іншого боку, на ринку присутній не єдиний великий гравець, що ставить під сумнів існування домінуючого суб'єкту ринку. Використання поряд з індексом Герфіндаля-Гіршмана, який слугує традиційним індикатором ринкової концентрації, критерію домінування, який розроблено як доповнення або альтернатива *ННІ*, надасть можливість отримати більш аргументовану оцінку рівня концентрації на ринку електроенергії.

Орієнтуючись на практику, яку застосовує Федеральна комісія з регулювання електроенергетики США та НБУ при розрахунку рівня концентрації в банківському секторі, приймемо для визначення товарного ринка концентрованим критерій *ННІ* на рівні 0,2. При цьому значення *ННІ* може перевищувати вказану позначку, однак сума квадратів часток двох найбільших компаній буде меншою за 0,2.

Для проведення аналізу відобразимо графічно частки компаній, які відповідають умові: $s_1^2 + s_2^2 = 0,2$ отримаємо, що комбінації часток двох найбільших компаній для концентрованого ринку будуть припадати на область, яка розташована вище графіка окружності з радіусом $\sqrt{2}$. Крім цього, оскільки $s_1 > s_2$, область, що знаходиться вище прямої і $s_1 = s_2$, до уваги братися не буде.

Відповідно до критерію домінування найбільший суб'єкт господарювання на ринку не є домінуючим за умови, що: $\frac{1}{2} [1 - (s_1^2 + s_2^2)] \geq s_1$, або після перетворення:

$s_2 \geq \sqrt{s_1^2 + 2s_1 - 1}$. Межу області $s_2 \geq \sqrt{s_1^2 + 2s_1 - 1}$ наведено на рис. 3 [4, с. 8].

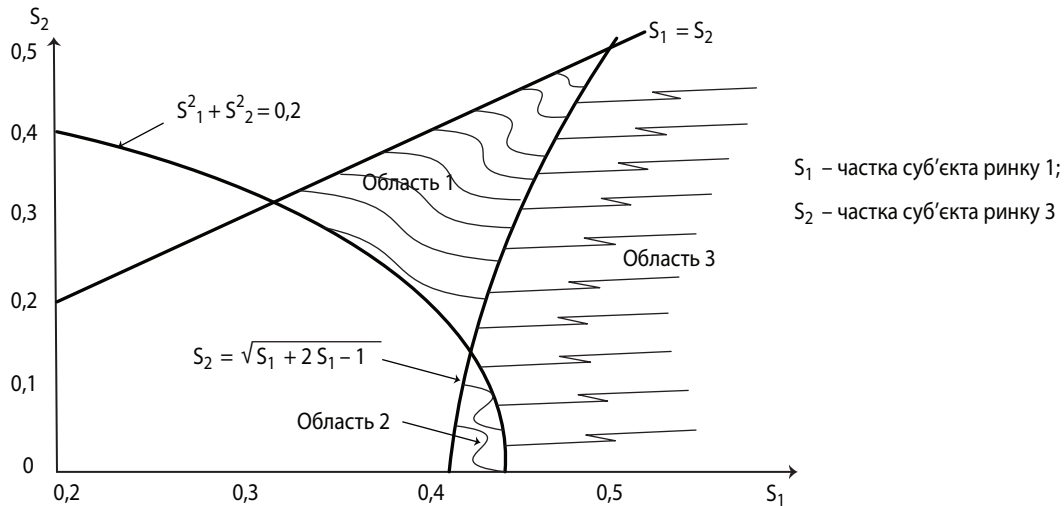

Рис. 3. Комбінації часток двох найбільших суб'єктів на ринку відповідно до критерію домінування та ступеня концентрації

Таким чином, на рис. 3 заштриховано три області, характеристику яких наведено в табл. 1.

Використовуючи кореляційно-регресійний метод, автором виявлено ключові фактори, які визначають обсяги виробництва електричної енергії в нашій країні, а також проаналізовано їх взаємний вплив. Отримані результати дослідження дозволяють зробити висновок про наявність залежності між виробництвом електричної енергії та структурою генерації на енергоринку.

Тобто концентрацію ринку електричної енергії доцільно аналізувати, починаючи з сектора виробництва.

За даними АМК України, частки ДП «НАЕК «Енергоатом» та групи ДТЕК на загальнодержавному ринку ге-

нерації електроенергії протягом 2013–2016 років склали (табл. 2).

Сукупна частка ДП «НАЕК «Енергоатом» та групи ДТЕК на загальнодержавному ринку генерації електроенергії протягом досліджуваного періоду перевищувала 50 %. При цьому частки інших виробників електричної енергії порівняно з ДП «НАЕК «Енергоатом» та групою ДТЕК є незначними.

Результати проведених розрахунків індексу ННІ й порогового значення s^D за критерієм домінування для сектора генерації електричної енергії на енергоринку в динаміці наведено в табл. 3.

Таблиця 1

Характеристика областей для комбінації часток двох найбільших суб'єктів на ринку

Параметр	Область 1	Область 2	Область 3
Межі області	Верхня межа – пряма $s_1 = s_2$, дві інші межі – криві: $s_2 \geq \sqrt{s_1^2 + 2s_1 - 1}$ та $s_1^2 + s_2^2 = 0,2$, з нижньою точкою зі значеннями $s_1 \approx 0,42$ і $s_2 \approx 0,15$	Ліва межа – крива $s_2 = \sqrt{s_1^2 + 2s_1 - 1}$, права – $s_1^2 + s_2^2 = 0,2$, частка першого суб'єкта $s_1 \approx 0,42$ і більше. Частка другого за розміром суб'єкта не перевищує $s_2 \approx 0,15$	Область обмежена зліва двома кривими: $s_1^2 + s_2^2 = 0,2$ та $s_2 = \sqrt{s_1^2 + 2s_1 - 1}$
За ННІ при комбінаціях s_1, s_2	Висока концентрація	Помірна концентрація	Висока концентрація
За критерієм домінування	Жоден з суб'єктів не має ринкової влади	Один з суб'єктів займає домінуючу позицію	Найбільший суб'єкт ринку виступає домінуючим
Характеристика ринку	Ринки з двома великими гравцями. Різниця між розміром часток двох головних суб'єктів ринку може бути значною, однак при цьому найбільша компанія не буде домінуючою відповідно до критерію	Ринки з двома великими гравцями. Різниця між розміром часток двох головних суб'єктів ринку буде значною, при цьому найбільша компанія буде домінуючою відповідно до критерію	Ринки з двома великими гравцями. Різниця між розміром часток двох головних суб'єктів ринку може бути як значною, так і незначною, при цьому найбільша компанія буде домінуючою відповідно до критерію

Джерело: сформовано автором на основі [4]

Таблиця 2

Питома вага ДП «НАЕК «Енергоатом» та групи ДТЕК на загальнодержавному ринку генерації електроенергії (%)

Виробник	2013	2014	2015	2016
ДП «НАЕК «Енергоатом»	44,37	50,14	57,31	57,6
Група ДТЕК	30,09	28,78	26,13	24,3
...				
Всього	100	100	100	100

Примітка: запозичено автором з [1]

Динаміка розрахованих показників (табл. 3) свідчить про незначні коливання двох індексів протягом 2013–2016 рр., що сигналізує про стабільний характер їх змін та ідентичні результати відносно визначення конкуренції на ринку.

Таким чином, протягом 2013–2016 рр. індекс ННІ залишався на високому рівні. При цьому порогове значення критерію домінування s^D залишалось меншим за s_1 , що свідчить про стійку домінуючу позицію ДП «НАЕК «Енергоатом» на ринку електричної енергії в секторі генерації.

Таблиця 3

Динаміка показників рівня концентрації суб'єктів генерації на ринку електричної енергії

Параметр розрахунку	2013	2014	2015	2016	Примітка
ННІ*	0,37	0,38	0,41	0,38	ННІ > 0,2, що свідчить про високу концентрацію за цим індексом
Частка основного виробника електроенергії (ДП «НАЕК «Енергоатом»), s_1	0,44	0,50	0,57	0,58	для всіх періодів: комбінації s_1, s_2 потрапляють в Область 3
Частка другого за обсягом виробництва суб'єкта на енергоринку (група ДТЕК), s_2	0,30	0,29	0,26	0,24	
s_1^2	0,20	0,25	0,33	0,33	-
s_2^2	0,09	0,08	0,07	0,06	-
$s_1^2 + s_2^2$	0,29	0,33	0,40	0,39	для всіх періодів: > 0,2, що свідчить про високу концентрацію протягом 2013–2016 рр. для ринку генерації з двома великими гравцями
Порогове значення за критерієм домінування $s^D = 1/2 [1 - (s_1^2 - s_2^2)]$	0,18	0,17	0,15	0,15	для всіх періодів: < s_1 , що свідчить про те, що найбільший суб'єкт є домінуючим

*розраховано за даними Міністерства енергетики та вугільної промисловості України щодо структури генерації у 2013–2016 рр.

Висновки. В результаті проведеного дослідження виявлено, що концентрація великих бізнес-структур сектора генерації енергоринку України, викриваючи проблеми демонополізації сутності взаємовідносин суб'єктів галузі, в сучасних умовах господарювання фокусує увагу експертів на інституціональній природі детермінант антимонопольного регулювання. Обґрунтовано, що до ключових завдань антимонопольних органів належить визначення монополіста на ринку та розробка адекватних дієвих заходів, спрямованих на регулювання його діяльності та взаємовідносин з іншими суб'єктами ринку на паритетних засадах. З огляду на це, формування критеріїв домінування, використовуючи різні індекси та параметри, стає значущим фактором у провадженні інституціональних важелів регулювання.

Здійснення порівняльного аналізу результатів застосування критерію домінування й індексу Герфиндаля-Гіршмана на прикладі суб'єктів сектора генерації ринку електричної енергії дозволяє зробити висновок, що підхід до розробки системи антимонопольних важелів має бути зваженим та ґрунтовним, з урахуванням комплексного бачення детермінант, які беруть участь у визначенні ступеня конкретності ринку та формують інституціональні передумови

для побудови конкурентної моделі взаємовідносин учасників такого ринку.

Подальші дослідження доцільно проводити у напрямі визначення особливостей варіативного комплексного впливу на комбінації суб'єктів ринку електричної енергії з метою переведення з однієї області системи координат, в якій присутні два найбільших гравця, до іншої.

ЛІТЕРАТУРА

1. Звіт Антимонопольного комітету України за 2016. URL: <http://www.amc.gov.ua/amku/doccatalog/document?id=134668&schema=main>
2. Про захист економічної конкуренції: Закон України від 11.01.2001 № 2210-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2210-14>
3. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. URL: <http://www.me.gov.ua/>
4. Агабеков С. И., Левина Е. А. Критерий доминирования и индекс Герфиндаля-Гиршмана. Сравнительные характеристики и практическое применение для угольного рынка России. *Современная конкуренция*. 2014. № 6. С. 5–19.

5. Афанасьев, С. В. Институционализм: собственный взгляд на традиционную экономическую философию и роль монополий. *Вестник Финансовой академии*. 2003. № 2. С. 24–31.

5. Экономическая концентрация: опыт экономико-правового исследования рыночных и юридических конструкций : монография / отв. ред. М. А. Егорова. М. : Юстицинформ, 2016. 552 с.

6. Козлова К. Б. Институционализм в американской политической экономии: Идеино-теоретические основы либерального реформизма. М. : Наука, 1987. 216 с.

7. Малий І. Й. Держава і ринок: філософія взаємодії. Київ : КНЕУ, 2005. 358 с.

8. Сегалл Я. Институциональная школа и ее представитель Джон Коммонс. *Проблемы экономики*. 1935. №4. С. 166–177.

9. Сэмюэлс Уоррен Дж. Институциональная экономическая теория // Панорама экономической мысли конца XX столетия / под ред. Д. Гринуэя, М. Блини, И. Стюарта : в 2 т. СПб. : Экономическая школа, 2002. Т. 1. С. 125–141.

10. Horizontal Merger Guidelines // U. S. Department of Justice and the Federal Trade Commission. August 19, 2010. URL: <http://www.ftc.gov/sites/default/files/attachments/merger-review/100819hmg.pdf>

11. Landes W., Posner R. Market power in antitrust cases. *Harvard Law Review*. 1981. Vol. 94. P. 937–996.

12. Lijesen M. G. Adjusting the Herfindahl index for close substitutes: an application to pricing in civil aviation. *Transportation Research Part E*. 2004. Vol. 40. P. 123–134.

13. Lijesen M. G., Nijkamp P., Rietveld P. Measuring competition in civil aviation. *Journal of Air Transport Management*. 2002. Vol. 8. P. 189–197.

14. Melnik A., Shy O., Stenbacka R. Assessing market dominance. *Journal of Economic Behavior & Organization*. 2008. Vol. 68. P. 63–72.

15. Article 82 of EC Treaty. URL: http://ec.europa.eu/competition/legislation/treaties/ec/art82_en.html

16. EU Guidelines on the Assessment of Horizontal Mergers under the Council regulation on the Control of Concentration between Undertakings // Official Journal of the European Union. 2004. C31/03. February 5. URL: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.C_.2004.031.01.0005.01.EN

REFERENCES

"Article 82 of EC Treaty" http://ec.europa.eu/competition/legislation/treaties/ec/art82_en.html

Afanasev, S. V. "Institutsionalizm: sobstvennyy vzglyad na traditsionnyy ekonomicheskyy filosofiyu i rol monopoliy" [Institutionalism: its own view of traditional economic philosophy and the role of monopolies]. *Vestnik Finansovoy akademii*, no. 2 (2003): 24–31.

Agabekov, S. I., and Levina, Ye. A. "Kriteriy dominirovaniya i indeks Gerfindalya-Girshmana. Sravnitelnyye kharakteristiki i prakticheskoye primeneniye dlya ugolnogo rynka Rossii" [The dominance criterion and the Herfindahl-Hirschman index. Comparative characteristics and practical application for the Russian coal market]. *Sovremennaya konkurentsya*, no. 6 (2014): 5–19.

Ekonomicheskaya kontsentratsiya: opyt ekonomiko-pravovogo issledovaniya rynochnykh i yuridicheskikh konstruksiy [Economic concentration: experience of economic and legal research of market and legal constructions]. Moscow: Yustitsinform, 2016.

"EU Guidelines on the Assessment of Horizontal Mergers under the Council regulation on the Control of Concentration between Undertakings" Official Journal of the European Union. 2004. C31/03. February 5. http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.C_.2004.031.01.0005.01.EN

"Horizontal Merger Guidelines. U. S. Department of Justice and the Federal Trade Commission. August 19, 2010" <http://www.ftc.gov/sites/default/files/attachments/merger-review/100819hmg.pdf>

Kozlova, K. B. *Institutsionalizm v amerikanskoj politicheskoy ekonomii: Ideyno-teoreticheskiye osnovy liberalnogo reformizma* [Institutionalism in American Political Economy: Ideological and Theoretical Foundations of Liberal Reformism]. Moscow: Nauka, 1987.

[Legal Act of Ukraine] (2001). <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2210-14>

Landes, W., and Posner, R. "Market power in antitrust cases" *Harvard Law Review* vol. 94 (1981): 937–996.

Lijesen, M. G. "Adjusting the Herfindahl index for close substitutes: an application to pricing in civil aviation" *Transportation Research Part E* vol. 40 (2004): 123–134.

Lijesen, M. G., Nijkamp, P., and Rietveld, P. "Measuring competition in civil aviation" *Journal of Air Transport Management* vol. 8 (2002): 189–197.

Malyi, I. I. *Derzhava i rynek: filosofiya vzaiemodii* [State and market: the philosophy of interaction]. Kyiv: KNEU, 2005.

Melnik, A., Shy, O., and Stenbacka, R. "Assessing market dominance" *Journal of Economic Behavior & Organization* vol. 68 (2008): 63–72.

Ministerstvo ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy. <http://www.me.gov.ua/>

Segall, Ya. "Institutsionalnaya shkola i yee predstavitel Dzhon Kommons" [Institutional school and its representative John Commons]. *Problemy ekonomiki*, no. 4 (1935): 166–177.

Semiuels, Uorren Dzh. "Institutsionalnaya ekonomicheskaya teoriya" [Institutional economic theory]. In *Panorama ekonomicheskoy mysli kontsa XX stoletiya*, vol. 1, 125–141. St. Petersburg: Ekonomicheskaya shkola, 2002.

"Zvit Antymonopolnoho komitetu Ukrainy za 2016" [Report of the Antimonopoly Committee of Ukraine for 2016]. <http://www.amc.gov.ua/amku/doccatalog/document?id=134668&schema=main>